

Katerina Malšina,^{*} Andrej Benedejčič,^{**}
 Oleksandr Slisarenko^{***} in Vladyslav Volobuiev^{****}

Kaj so Slovenci leta 1905 vedeli o Ukrajini? *Ukrajinsko vprašanje in njegov* avtor – slovenski »kazak« Bajda

IZVLEČEK

V prispevku so prikazani odnosi slovenske javnosti do ukrajinskega vprašanja na prelomu 19. in 20. stoletja, razlogi zanimanja slovenskih klerikalcev za ukrajinsko problematiko in zlasti Jožeta Abrama, avtorja opisa ukrajinske zgodovine iz leta 1905 v katoliškem mesečniku Dom in svet. Obravnava se vpliv ukrajinofilmske dejavnosti Abrama na slovensko javnost in ugotavljajo viri za njegov pregledni članek. Iz tega izhaja, kaj so v letu 1905 Slovenci vedeli o Ukrajini, katero ukrajinsko literaturo so brali, od kod so prihajale te knjige in kdo so bili njihovi avtorji. Analiza literarnih in zgodovinopisnih virov med drugim razkriva tudi razvoj založniške in izobraževalne dejavnosti v Galiciji v drugi polovici 19. stoletja. V zvezi s tem sta pojasnjena vloga in pomen Julijana Peleša, Aleksandra Barvinskega, Mihajla Pačovskega in Longina Cehelskega za ukrajinski narodni preporod.

Ključne besede: ukrajinsko narodno vprašanje, Jože Abram, slovensko-ukrajinski odnosi, Ukrajina, Zaporožska Seč, ukrajinski narod

^{*} Dr. hab., red. prof., Inštitut ukrajinske arheografije in viroslavlja M. S. Hruševskega Narodne akademije znanosti Ukrajine; kvmaestro@yahoo.com

^{**} Dr., veleposlanik, Ministrstvo za zunanje zadeve, Slovenija; andrej.benedejcic@gov.si

^{***} Dr. hab., red. prof., Oddelek za zgodovino prava, Pravna fakulteta, Narodna univerza v Dnipru, Ukrajina; a.slisarenko61@gmail.com

^{****} Dr., doc., Oddelek za družboslovje in humanistiko, Pravna fakulteta, Narodna univerza »Zaporožska Politehnika«, Ukrajina; mcmarvel44@gmail.com

ABSTRACT

WHAT DID SLOVENIANS KNOW ABOUT UKRAINE IN 1905? THE UKRAINIAN QUESTION AND ITS AUTHOR – BAJDA, THE SLOVENIAN "COSSACK"

The following contribution describes the attitudes of the Slovenian public towards the Ukrainian question at the turn of the 19th to the 20th century and the reasons why the Slovenian clericals were interested in the issues of Ukraine. It primarily focuses on Jože Abram, who published an overview of Ukrainian history in the Catholic monthly magazine Dom in svet in 1905, and analyses the impact of Abram's Ukrainophile activities on the Slovenian public. It also establishes the sources for Abram's writing and aims to determine what Slovenians knew about Ukraine in 1905, what sort of Ukrainian literature they read, where these books came from, and who wrote them. Among other things, the analysis of literary and historiographical sources reveals the development of the publishing and educational activities in Galicia in the second half of the 19th century. In this context, the role and importance of Yulian Pelesh, Oleksander Barvinsky, Mykhailo Pachovsky, and Lonhyn Tsehelsky for the Ukrainian national rebirth is explained.

Keywords: Ukrainian national question, Jože Abram, Slovenian-Ukrainian relations, Ukraine, Zaporozhian Sich, the Ukrainian nation

Ukrajinsko vprašanje se je v Avstriji sprožilo v času, ko so po prvi delitvi Poljske leta 1772 zahodne regije Ukrajine prišle pod oblast Avstrije in je ta postala največja evropska sosedna Rusije. Kijev je bil pod oblastjo Moskve že od 17. stoletja, in do konca razsvetljenstva je Ruski imperij pridobil vso vzhodno Evropo, z večino Poljske in Varšavo. V začetku 19. st. je bila Rusija zelo močan in pomemben politični dejavnik v Evropi, zaradi česar so druge evropske države, zlasti Avstrija, resno prilagajale svojo politiko ruski širitvi, ki je postajala vse bolj očitna. V tem kontekstu je Ukrajina zasedala enega od osrednjih položajev v vzhodni politiki zahodnih držav in postala predmet geopolitičnih interesov.

Na prelomu 19. in 20. stoletja so se Slovenci do Ukrajincev različno opredeljevali, odvisno od svojih političnih pogledov. Liberalci so ukrajinsko narodno vprašanje obravnavali skozi prizmo takrat priljubljenega novoslovanskega gibanja, ki si je na pobudo mladočehov notranjepolitično prizadevalo »priznati Slované kot enega konstitutivnih narodov v Avstriji«, zunanjepolitično pa zagovarjalo tezo, da bi »tesnejše sodelovanje z Rusijo pripomoglo tudi k večji neodvisnosti Avstrije od Nemčije«. ¹ Tega pristopa pa niso delili ukrajinski narodni buditelji, vključno z vplivnim zgodovinarjem

¹ Irena Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994), 11, 376.

Mihajlom Serhijovičem Hruševskim, po katerem je bilo bistvo novoslovanstva v tem, da je »naperjen proti nemškemu narodu«, ki pa v nasprotju s Poljaki in Rusi »ni storil Ukrajincem nič slabega«, zato se ukrajinska stran ne bo pridružila takšnemu gibanju, ki je »orodje reakcije«, saj so bili Ukrajinci »vedno na strani napredka«.²

Že v tem pogledu so bili torej Ukrajinci bližje slovenskemu katoliškemu taboru, kjer je verski vidik prevladoval nad etničnim. Še kot urednik *Rimskega katolika* je namreč kasnejši škof Anton Mahnič poudaril, da čeprav bi bilo pobratimstvo s katoliškimi Čehi sploh eden »najviših narodno-politiških vzorov«, je treba tudi v tem primeru ločiti »med levo in desno«, saj »iz slovstva, iz političskih agitacij, iz govorov vsak slepec lahko razvidi, da Mladočehi so brezverci«.³ Zato pa je bil za slovenske katolike tem bolj pomemben obrat avstrijskih Poljakov k vseslovenski solidarnosti, ki je sledil odstopu grofa Kazimirja Badenija, kratkotrajnega poljskega ministrskega predsednika Cislajtanije.⁴ Ta nova dovzetnost za ostale avstrijske Slované je namreč odprla možnost usmeritve na *katoliško slovanstvo* kot mogočo rešitev za slovansko in slovensko narodno vprašanje znotraj Avstro-Ogrske.⁵ V tem smislu je tudi zrastel pomen avstrijskih Ukrajincev kot grkokatolikov.⁶

Zato niti ni presenetljivo, da je v katoliškem znanstvenem in kulturnem mesečniku *Dom in svet* (v nadaljevanju *DiS*) leta 1905 izšel širok opis ukrajinske zgodovine izpod peresa slovenskega »Bajde Kazaka«.⁷ Politična heterogenost slovenske javnosti je namreč privedla do sredobežnih znanstvenih in literarnih dejavnosti, ločenih tudi po političnih preferencah. *DiS* (1888–1944) je nastal kot zabaven in poučen list za katoliške bralce, kasneje pa je postal vidna literarna revija. Čeprav je bil izrazito versko usmerjen, je predstavljal strpnejši in predvsem bolj ustvarjalni del slovenske katoliške kulture.⁸ Zanimanje za ukrajinsko zgodovino, ki je bilo predstavljeno v

2 Ibidem, 19, 20. V zvezi s tem sicer velja poudariti, da so bili med avstrijskimi Ukrajinci tudi drugačni pogledi na to vprašanje. Ljubljanski župan Ivan Hribar se je namreč kot član avstrijskega državnega zbora leta 1908 podal na pot v Sankt Peterburg skupaj s češkim ustanoviteljem novoslovanstva Karlom Kramářem in ukrajinskim poslancem Mikolo Pavlovičem Hlibovickim, in to s ciljem, da na prvem shodu slovanskih parlamentarcev skupaj poudarijo, da si od Rusije želijo sodelovanja, ki bi »temeljilo na načelih enakopravnosti, svobode in bratstva« – Ibid., 111.

3 Anton Mahnič, »Slovenci, pazimo, s kom se bratimo!«, *Rimski katolik* (Gorica), št. 4, 1889, 387, 388.

4 Kot poudarjata Gestrin in Melik: »Leto 1897 je s propadom Badenijevih jezikovnih naredb prineslo veliko razočaranje slovanskim narodom monarhije in hud udarec upanju v rešitev narodnostnega vprašanja.« – Ferdo Gestrin in Vasilij Melik, »Revolucionarno leto 1848 in Program Zedinjene Slovenije«, v: *Zgodovina Slovencev* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979), 585.

5 Franc Grivec, »Slovanska in poljska ideja«, *Katoliški obzornik* (Ljubljana), št. 3, 1902, 213.

6 Grkokatoliki oz. uniati so tisti pravoslavni kristjani, ki so zapustili pravoslavlje in priznavajo papeža kot najvišjega v zadevah vere, vendar ohranjajo svojo liturgijo, hierarhijo in obred. Uniatstvo je formalno nastalo leta 1595, ko sta v Rimu dva volinjska škofa, Ciril Terlecki in Ipatij Potij, v prisotnosti papeža Klemna VIII. sprejela njegovo vrhovno oblast in katoliške dogme. To je bilo nato pod pokroviteljstvom poljskega kralja Sigismunda III. potrjeno še leta 1596 na sinodi v Brestu, od koder tudi izvira izraz brestovska unija. – Aleksander Gieysztor et al., *Zgodovina Poljske* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982), 159.

7 Jože Abram (Bajda Kazak), »Ukrajinsko vprašanje«, *Dom in svet* (Ljubljana), št. 7, 1905, 414–23; št. 8, 1905, 472–80; št. 9, 1905, 531–35.

8 *Dom in svet* je bil slovenski literarni mesečnik, ki ga je l. 1888 ustanovil filozof in teolog Francišek Lampe in ga tudi urejal do svoje smrti (l. 1900). Mesečnik je sicer izhajal vse do l. 1944, pri čemer se je iz zabavno-poučnega lista za katoliške bralce pozneje razvil v izrazito literarno revijo. O nastanku in značaju *Doma in sveta* gl. Mateja Tominišek Perovšek, *Francišek Lampe: Zmerno, z ljubeznijo: portret slovenskega katoliškega misleca Franciška Lampeta (1859–1900) in njegova vloga v družbeni in kulturno-duhovni zgodovini na Slovenskem* (Ljubljana: Družina, 2006 [i. e. 2007]), 125–40.

poljudno-literarni obliki in poenostavljeno za dojetanje povprečnega bralca, je trajalo (s presledki) skozi celotno obdobje delovanja revije, ki je med drugim objavljala ukrajinske ljudske balade, dela Tarasa Ševčenka in tudi preglede ukrajinske zgodovine in književnosti.

V luči navedenega Jože Abram predstavlja zanimiv objekt raziskovanja. Zastavljajo se namreč povsem umestna vprašanja o razlogih za njegovo zanimanje za ukrajinsko tematiko in o izvoru njegovega znanja o Ukrajini. Prav tako se porajajo vprašanja o publikacijah, na katere se sklicuje kot avtor, njihovem izvoru, ukrajinskih avtorjih, na katere se sklicuje, prisotnosti njihovih del v slovenskih in avstrijskih knjižnicah ter o vplivu, ki so ga imeli članki, denimo »Ukrajinsko vprašanje«, na narodnopolitično stališče slovenske družbe.⁹

Jože Abram, Ukrajina in ukrajinska literatura

Bajda Kazak je vzdevek Jožeta Abrama, slovenskega pisatelja, pesnika, dramatika in prevajalca ukrajinske poezije. Ta katoliški duhovnik in javni delavec¹⁰ je aktivno sodeloval s slovenskimi prevajalci, dopisniki in književniki, ki so se tudi ukvarjali z ukrajinsko tematiko, denimo s Francem Grivcem, Francem Štinglom, Leopoldom Leonardom in Petrom Miklavcem. Poleg ustvarjalnega pisanja se je veliko ukvarjal s prevajanjem, predvsem iz ukrajinščine. Med drugim je prevedel tudi romantično pesniško zbirko *Kobzar* Tarasa Ševčenka.¹¹

Abram je zanimanje za Ukrajince, njihovo tradicijo, zgodovino in literaturo pridobil med teološkim izobraževanjem v Gorici. Tam se je začel zanimati za slovansko literaturo in v glavnem za ukrajinsko tematiko. To je še naprej spodbujal Janez Evangelist Krek, velika ikonična figura slovenske kulture, politike in zgodovine. Abram je prvič spoznal Kreka v Ljubljani leta 1892. Ta je zbiral mlade in jih navdihoval za pouk slovanskih jezikov, predvsem ukrajinščine.¹² Dijaki so se izobraževali z vidika

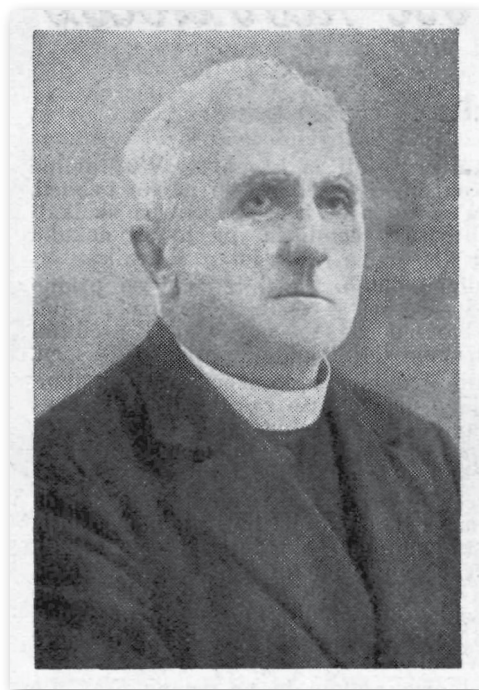
9 Kot vir za raziskavo lahko služijo tudi dela, ki jih navajajo ukrajinski zgodovinarji, publikacije glasila *Prispevki Ševčenkovega znanstvenega društva*, letniki ljubljanske revije DiS in tudi katalogi slovenskih knjižnic in Avstrijske narodne knjižnice na Dunaju.

10 O življenju in delu J. Abrama gl. Joža Lovrenčič, »Joža Abram petdesetletnik«, *Dom in svet*, 38, 1925, 59, 60. Jože Debevec, »V blag spomin«, *Dom in svet* (Ljubljana), št. 7, 1937/1938, 390. Joža Lovrenčič, »Umr! je mož! ... : spomin na Joža Abrama«, *Slovenec*, 24. 6. 1938. Joža Lovrenčič, »Msgr. Josip Abram«, *Mladika*, 19, 1938, 310–12. Anton Breclj, »Joža Abram«, *Slovenija*, 1. 7. 1938. Josip Tominšek, »Trentar – msgr. Josip Abram«, *Planinski vestnik*, 38, 1938, 193, 194. I. Juvančič, »Ob 30-letnici smrti Jozu Abram-Trentarju v spomin«, *Planinski vestnik*, št. 11, 1968, 511–15. Marko Waltritsch, ur., *Slovenska osnovna šola »Josip Abram« v Pevmii: izdano ob poimenovanju šole 3. junija 1984* (Pevma: Odbor za poimenovanje, 1984). Josip Kragelj, *Josip Abram – Trentar: življenje in delo* (Koper: Ognjišče, 2000). Josip Kragelj, »Josip Abram – Trentar«, *Planinski vestnik*, št. 7–8, 2000, 326–28. Hinko Klavara, »Čez drn in strn skozi življenje«, *Goriški spomini: Sodobniki o Goriški in Gorici v letih 1830–1918*, ur. Branko Marušič (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2002) 227–41. J. Mihelič, »Josip Abram-Trentar (1875–1938)«, *Svet pod Triglavom*, št. 8, 2007, 11. Marija Umek, »Kulturna pot ponosa«, *Komentar: Glasilo občine Komen*, št. 3, 2010, 23.

11 Taras Ševčenko, *Kobzar: izbrane pesmi Tarasa Ševčenka z zgodovinskim pregledom Ukrajine in pesnikovim življenjepisom*, prev. Jos. Abram (Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1907).

12 Janez Ev. Krek, »Duhovnik in – dijaki«, *Slovenec*, št. 34, 1894, 1–2. Kragelj, *Josip Abram*, 12–16.

Slika 1: Mgr. Jože Abram (1875–1938)

Vir: Vertec, št. 1, 1938/1939, 29

odločnega krščanskega socializma. Abram je od Kreka dobil ukrajinsko pesmarico,¹³ zbirko narodnih in umetnih pesmi, ki je izšla leta 1888 v Lvovu,¹⁴ s pomočjo katere se je najprej seznanil z ukrajinskimi ljudskimi pesmimi in Ševčenkovimi deli. Krek se je sam udeležil ševčenkovskih praznovanj, ki jih je na Dunaju gostila študentska mladina. Ob večerih, posvečenih Ševčenu, je govoril v ukrajiniščini.¹⁵ Leta 1905 je Abram predstavil Kreku zvezek Ševčenkovih pesmih, ki je izšel leta 1902 v Lvovu, kasneje pa mu posvetil svoj prevod *Kobzarja*.¹⁶

V Gorici sta bila Abramova zvesta prijatelja Anton Brecelj, ki je pozneje doktoriral iz medicine, in Ciril Vuga, tudi bogoslovec, prav tako kot Abram. Vsi trije so se združili v »kazaško pobratimstvo« *Zaporoška Seč* in si nadeli kazaška imena: Abram – Bajda, Vuga – Salop, Brecelj – Bogdan. Pozneje sta se jim pridružila še Krek – Ostap in goriški odvetnik dr. Fran Pavletič – Stereženko. Člani pobratimstva so si izbrali geslo »Delo za vero in dom«.¹⁷

13 Ibid., 16, 17.

14 *Ruski spivanič* = *Руський співаник*. Уложив Кость Паньківський (Львів: Накладом товариства »Просвіта«, 1888).

15 Віалль Гримич, »Словенська література і Шевченко«, в: *Шевченківський словник*. Т. 2. (Київ: Главная редакция Украинской советской энциклопедии, 1978), 218, 219.

16 О повеzавah J. Abrama z ukrajinsko literaturo, zlasti z deli Tarasa Ševčenka gl. Гримич, »Словенська література і Шевченко«, 216–22. Kragelj, *Josip Abram*, 17, 39, 40, 117–19.

17 Ibid., 18.

Abram je začel objavljati pesmi in članke v slovenskih in dunajskih revijah še v gimnazijskih letih. V *DiS* je začel pisati o Ukrajini in tamkajšnjem pesniku in slikarju Tarasu Ševčenku. Leta 1895 je debitiral s pesmijo z značilnim imenom *Ukrajinec*.¹⁸ Abramovi prevodi Ševčenkove poezije in z njimi povezane razlage so bili deležni tudi ugodnih odmevov med ukrajinskimi izobraženci. Abram je bil kot poznavalec ukrajinske literature zelo cenjen in njegova dela so bila prevedena v nemščino in ukrajinsščino.

Ukrajinsščino je študiral vse življenje, ni je pozabil niti med vsakdanjim delom. Včasih se je sicer ustavljal, a se je na spodbudo in po nasvetih Kreka spet lotil branja in prevodov. Dober primer, kako je Abram uporabljal ukrajinsščino v praksi, v svojih spominih navaja njegov župljan, časnikar Polde Kemperle: »Njegovo delo v Baški dolini med svetovno vojno je bilo zelo požrtvovalno, neuklonljivo in neustrašeno. V revni Baški dolini in po Cerkljanskem je bilo polno beguncev, na Kneži je bil glavni stan avstrijskega kora z vso nadlego soldateske. In v tem strašnem položaju je Abram delal in se mučil za prehrano izstradanega prebivalstva. Ponoči in podnevi je bil na nogah, kregal in boril se je z vojaškimi in civilnimi oblastmi, delil živila in tolažil lačne; ni čuda, če ga je vsa Tolminska poznala, ga spoštovala in mu bila hvaležna. [...] Ravno takrat, v Oblokah, mu je koristilo znanje ukrajinsščine, saj so bili med ujetniki tudi ukrajinski vojaki. Ko jim je pridigal v njihovem jeziku, so ga poslušali s solznimi očmi.«¹⁹

Desetletja po njegovi smrti je o Jožetu Abramcu pisala ukrajinska revija *Vsesvit* (Vesolje), v kateri je Vilj Grimic²⁰ delo slovenskega prevajalca največjega ukrajinskega pesnika označil za ustvarjalni podvig.²¹ Zaradi aktivnega proučevanja ukrajinske kulture še vedno velja za enega glavnih pobudnikov slovensko-ukrajinskih kulturnih vezi.

Abramov vpogled v ukrajinsko zgodovino

V pregledu zgodovine Ukrajine je Abram poudaril tragedijo njene zgodovinske usode, neuspešen boj proti zunanji sovražnikom in nenehno vztrajnost Ukrajincev pri obrambi svojega jezika in kulture. Opisuje široko časovno obdobje, tj. vse od 10. do 19. stoletja.

Iz starega Nestorijevega ter iz še starejših grških in arabskih letopisov posnemamo, da se je pleme, stanujoče okoli Kijeva, v starih časih imenovalo »Rus« (»Rusini«, lat. »Ruteni«). Polagoma so se sosednja in zelo sorodna si plemena okrog leta 900 združila v »rusko državo« pod kijevskimi knezi. Ti knezi so si podvrgli ogromno zemlje in sorodnih plemen – med drugimi tudi Vjatiče, ki so stanovali v moskovskem okrožju ter proti severu in vzhodu. In ti so praočetje sedanjih Velikorusov. Knez Jaroslav Modri je svojo ogromno kneževino (leta 1054) razdelil med svojih pet sinov, nakar so tudi

18 Jože Abram (J. A.), »Ukrajinec. Štiri pesmi,« *Dom in svet* (Ljubljana), št. 21, 1895, 662.

19 To srečanje z ukrajinskimi vojaki je Abram opisal v članku Jože Abram (Bajda Kazak), »Mazepovec,« *Dom in svet* (Ljubljana), št. 3-4, 1917, 131, 132.

20 Вільям Гримич, »Від покоління до покоління,« *Всесвіт*, št. 3, 1978, 174–79. Вільям Гримич, »За кобзареву луною,« *Всесвіт*, št. 3, 1981, 164–73; št. 3, 1983, 150–57; št. 3, 1984, 152–58.

21 Вільям Гримич, »За кобзареву луною,« *Всесвіт*, št. 3, 1981, 164.

Vjatiči dobili lastnega kneza, Jaroslavovega sina, ki je s seboj privedel še ruske, tj. kijevske dvornike, vojake in duhovnike, da bi tudi v tej deželi razširili krščanstvo. Knez in njegovi nasledniki svoje zemlje niso več imenovali »vjatiška«, ampak »ruska«.²²

Rusinski narod s kijevskimi knezi je bil že davno pred letom 1000 v kupčijski zvezi z velekulturnim Carigradom in Grčijo. »Kijevski in gališko-vladimirski knezi so bili dobro poznani in spoštovani po vsej zahodni Evropi, in knezi in velmožje so potovali iz kulturnih ozirov po prosvetljenem zapadu in mnogo, mnogo Rusinov je obiskovalo velika evropska učilišča. Voditelji rusinski in kazaški hetmani so bili vrlo izobraženi možje«.²³

Toda Kijevska Rus, zibelka ukrajinskega naroda²⁴ je v štiridesetih letih 13. stoletja prišla pod oblast Tatar-Mongolov, ki pa niso ostali v gozdu, marveč so se naselili v stepah na jugu. Zasedli so celotno evrazijsko stepo od Mongolije do Donave. Tako je nastala večplemenska turško govoreča država Zlata horda. Tatarski kani so od podložnih kneževin zahtevali letni davek, ki so ga dopolnjevali z nenehnimi napadi zaradi hrane, obrtnih izdelkov pa tudi sužnjev.

Kljub svoji moči Tatari niso mogli osvojiti zahodnega, goratega in gozdnatega dela Ukrajine, ki se je kot Galicijsko-Volinska kneževina s prestolnico v Lvovu nekaj časa razvijala samostojno.²⁵

V 14. stoletju so ukrajinske dežele napadle mlajše sosednje države – Litvo in Poljsko. V letih 1321–1362 sta Gedimin, ustanovni knez Velikega vojvodstva Litve, in njegov sin Olgerd osvojila kneževine v središču in na vzhodu Ukrajine (Kijev, Perejaslavl, Belgorod in druge), oslABLJENE z neskončnimi tatarskimi napadi. In v letih 1346–1387 je Zahodno Ukrajino osvojil poljski kralj Kazimir III. Tako je ostala celotna Ukrajina razdeljena med Veliko vojvodstvo Litvo in Kraljevino Poljsko.²⁶

Od tega časa so se na jugu Ukrajine, v stepah črnomske regije, ob spodnjem toku reke Dneper, pod brzicami Dnepra – na Zaporozju²⁷ začeli oblikovati odredi kazakov, ki so jih sestavljali večinoma prebegli kmetje različnega etničnega porekla. S svojimi naselji so zasedli gozdno-stepsko območje od Dnepra do Dnestra, upravno razdeljeno na kazaške polke. Ob spodnjem toku Dnepra so imeli polki trdnjave – t. i. »seči«, garnizone. Sprva so branili južno in vzhodno mejo gosto poseljenih ukrajinskih dežel pred tatarskimi in turškimi napadi.²⁸

Tatarska plemena, ki so ostala v evropskih stepah, so se v štiridesetih letih 15. stoletja ločila od Zlate horde in ustvarila svoje nomadske države. Tako se je denimo Krimski kanat odcepil leta 1441, Budžaška horda je tavalala po stepah Budžaka med ustji Donave in Dnestra, Edisanska horda pa je zasedla južne stepe črnomske obale med

22 Abram, »Ukrajinsko vprašanje«, 414, 415.

23 Ibid., 480.

24 Kijevska Rusija velja za zibelko treh sodobnih vzhodnoslovanskih narodov: Belorusov, Rusov in Ukrajincev, čeprav hočejo sodobni zgodovinarji vseh treh narodov zgodovino te srednjeveške države pripisati sami sebi. – Serhii Plokhy, *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus* (New York: Cambridge University Press. 2006), 10–15.

25 Abram, »Ukrajinsko vprašanje«, 416.

26 Ibid.

27 Zaporozje je pokrajina »za porogami« (ukr., rus. *porog* – brzica).

28 Abram, »Ukrajinsko vprašanje«, 416, 417, 420, 421.

Dnestrom in spodnjim tokom Dnepra. Tatarske horde so bile podrejene Krimskemu kanatu, ki je leta 1584 sam postal vazal Osmanskega cesarstva.²⁹

Kljub zelo nemirnim južnim sosedom, Tatarom, so tudi kazaki od 15. stoletja naprej začeli aktivno sodelovati v evropski mednarodni politiki kot zavezniki Poljakov in Litovcev.³⁰

Leta 1569 je Litva pod pritiskom vojne z livonskim redom zaprosila Poljsko za pomoč. Obe državi sta podpisali Lublinsko unijo in ustvarili novo, največjo državo v Evropi – Republiko obeh narodov. Raztezala se je od Baltika do Črnega morja. Kot plačilo za pomoč v livonski vojni je Litva predala Poljski Volinjo, Podlasje, Podolijo, Braclav in Kijev s podeželji.

Poljsko plemstvo je v poljsko-litovski zvezi dlje časa zasedalo najvišje položaje, medtem ko je litovsko plemstvo enake pravice doseglo šele v 17. stoletju. Zaporožski kozaki, »brez družinskih korenin«, niso mogli doseči podobnih pravic. Nezadovoljstvo s poljsko vladavino in fevdalnim redom je privedlo do vrste ukrajinskih uporov.

Tako so se leta 1648 uprli zaporoški kozaki, ki jih je vodil Bogdan Hmelnicki, leta 1654 pa je bila sklicana Perejaslavska rada (svet), ki je razglasila prehod ozemlja zaporoške vojske³¹ pod protektorat Rusije.³²

V letih 1772–1795 so si Poljsko razdelile Nemčija, Rusija in Avstrija. Avstrija je skupaj s poljskimi etničnimi deželami prejela tudi Zahodno Ukrajino (v letu 1772), ki je dobila ime Kraljevina Galicija in Lodomerija.³³

Naddneprska Ukrajina, to je pokrajina Desnobrežne Ukrajine, Volinje in Podolije, pa je bila vključena v Ruski imperij. Leta 1783 je Katerina II. uvedla tlačanstvo, najbolj kruto v Evropi.³⁴ Taras Ševčenko, narodni ukrajinski pesnik, se je rodil v Kanevu pri Kijevu, kjer so najbolj občutili rusko tlačanstvo. Ševčenko je skupaj z velikim ruskim pisateljem Turgenjevom v veliki meri prispeval k odpravi tlačanstva v Rusiji leta 1861.³⁵

V Avstro-Ogrski sta bila večinska naroda Nemci in Madžari, ki sta se etnično zelo razlikovala od Slovanov. V drugi polovici 19. stoletja je to spodbudilo širše medsebojno sodelovanje avstrijskih Slovanov pod ideološkimi slogani panslavizma in njegovih drugih pojavnih različic. Ruski imperij je tako kot Avstro-Ogrska vključeval slovanske narode. Vendar so bili v Ruskem imperiju slovanski narodi večinski, zato je bilo oblikovanje narodne zavesti med Poljaki, Ukrajinci in Belorusi veliko intenzivnejše kot med avstrijskimi Slovani,³⁶ ker so se upirali tudi Slovanom – Velikorusom.

29 Ibid., 533.

30 Ibid., 417.

31 Территория Войска Запорожского, или Гетьманщина, обнимала Поднепровье, Приднестровье, Северщину, а также Запорожье. В. М. Заруба, *Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648–1782 рр.* (Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2007), 15–21.

32 Abram, »Ukrajinsko vprašanje«, 417.

33 Med prvo svetovno vojno so tam potekali hudi spopadi med avstrijsko in rusko vojsko; znano je, da je v Galiciji padlo veliko slovenskih vojakov. Leta 1918 je znova prešla v obnovljeno Poljsko. Ko so Vzhodno Galicijo 1. 11. 1939 priključili k Sovjetski zvezi, je postala del Ukrajinske SSR z glavnim mestom Lvovom.

34 Abram, »Ukrajinsko vprašanje«, 423, 480.

35 Ibid., 477, 478.

36 Katerina Malšina in Jevgen Sinkevič, »Trnova pot razvoja narodne ideje v 20. stoletju: problemi oblikovanja naroda na Slovenskem in v Ukrajini skozi oči ukrajinskega zgodovinarja«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 56, št. 1 (2016): 129.

Mislimo, da je to bil razlog, da je bil za slovenske katolike obrat avstrijskih Poljakov in Ukrajincev k sodelovanju z južnimi habsburškimi Slovani sila pomemben.

V tem času se je torej Abram začel zanimati za ukrajinsko narodno kulturo in literaturo. Avtorji, na katere se je skliceval v svojem pregledu, so vsi aktivno sodelovali v nadaljnjih dogodkih v letih 1917–1922, v boju za ustvarjanje neodvisne ukrajinske republike.

Po koncu prve svetovne vojne, po februarški revoluciji v Rusiji in oktobrskem boljševiškem puču v Sankt Peterburgu, je začel Ruski imperij razpadati. Na ozemlju Ukrajine so se razglasile tri republike.³⁷ Na ozemlju Ukrajine, ki je bila del Rusije, je bila novembra 1917 razglašena avtonomna Ukrajinska ljudska republika (v nadaljevanju ULR).³⁸ Na vzhodu, v Harkovu (tudi v »ruskem« delu), pa so decembra 1917 boljševiki razglasili Ukrajinsko ljudsko republiko Sovjetov (od 10. marca 1919 – Ukrajinska sovjetska socialistična republika (v nadaljevanju Ukrajinska SSR)).

Tretjo ukrajinsko republiko so razglasili v Galiciji po tem, ko so jeseni leta 1918 habsburški Slovani zaporedoma razglašali neodvisnost, in cesar Karel I. je popolnoma izgubil nadzor nad državo.

Zahodnoukrajinski politiki so 18. oktobra 1918 sklicali ustanovno skupščino, kjer naj bi določili nadaljnjo usodo Galicije. Zbralo se je okrog 500 uglednih ljudi, med katerimi so bili ukrajinski poslanci avstrijskega parlamenta, galicijskega in bukovinskega seima, škofi, predstavniki političnih strank, intelektualci. Naslednji dan so na ustanovni skupščini razglasili Zahodno ukrajinsko republiko (v nadaljevanju ZULR) in izvolili ukrajinsko narodno rado – narodni svet, ki ga je vodil predsednik ukrajinskega kluba v avstrijskem parlamentu Jevgen Petruševič.

Združitev ULR in ZULR v enotno državo 22. januarja 1919 je bila za Ukrajince eden najpomembnejših dosežkov. Odločeno je bilo, da je postala ZULR del večje ULR s pravicami do široke avtonomije, tj. ohranila je svojo upravo, sodišče itd.

Takoj zatem sta ULR napadli Rdeča armada in tudi Poljska, ki je 11. novembra 1918 razglasila obnovitev neodvisnosti. Zato je med splošno poljsko ofenzivo po celotni dolžini ukrajinsko-poljske meje ZULR ostala povsem sama, brez pomoči.

Pariška mirovna konferenca je poleg tega zahtevala podpis premirja med ZULR in Poljsko prav v trenutku, ko so ukrajinske čete začele ofenzivo. ZULR ni hotela izpolniti te zahteve. Poljskim četam so se pridružili tudi Romuni. Posledično je bilo ozemlje ZULR razkosano med Poljsko (Galicija), Romunijo (Bukovina) in Češkoslovaško (Zakarpattje).

Petruševič je emigriral na Dunaj, kjer se je razglasil za predsednika ZULR v izgnanstvu in poskušal doseči, da je vodstvo pariške mirovne konference priznalo pravico Galicije do samoodločbe. Vrhovni svet konference pa jo je za obdobje 25 let dodelil Poljski, čemur je sledil referendum. Konferenca veleposlanikov antante 14. marca 1923 je sprejela odločitev o priključitvi Galicije Poljski pod pogoji avtonomije. Po tem je Petruševič razpustil vse državne institucije in predstavništvo ZULR.³⁹

37 Površina Ukrajine znaša 603.550 km² (dolžina od zahoda proti vzhodu – 1316 km, širina od severa proti jugu – 893 km). Ukrajina je ena od 50 največjih držav sveta in največja država, ki v celoti leži v Evropi.

38 Kasneje, januarja 1918, je ULR razglasila neodvisnost.

39 Арнольд Марголин, *Украина и политика Антанты: (Записки еврея и гражданина)* (Берлін: Издательство С. Ефронъ, 1922), 123.

Do junija 1920 so čete Rdeče armade vzpostavile sovjetsko oblast po vsej Naddneprski Ukrajini. Prihod boljševikov je zaznamoval popolno odpravo svobode ustnega in tiskane govora, vseh vrst svobodnega komuniciranja in gibanja ljudi. Z uničenjem prometa, poštnih in telegrafskih komunikacij so bili prebivalci Ukrajine večinoma izolirani drug od drugega in odrezani od preostalega sveta.⁴⁰ 30. decembra 1922 je Ukrajinska SSR postala ena od ustanovnih držav ZSSR. Deli Zahodne Ukrajine (Galicija) so ostali znotraj meja Poljske (do 1939), Romunije (do 1940) in Češkoslovaške (do 1945).

Lvov – vodilno središče ukrajinske književnosti

Abramov bralni izbor je zelo zanimiv. Zaradi njegovih znanstvenih preferenc lahko ugotovimo ne le to, kaj so Slovenci vedeli o Ukrajini in njeni zgodovini, ampak tudi od kod so jo poznali. Ukrajinski avtorji, ki so jih brali v Sloveniji, so bili razen duhovnika Julijana Peleša, ki je bil v Przemyslu, iz Lvova in so sodelovali v okviru Ševčenkovega znanstvenega društva (v nadaljevanju ŠZD).

V zvezi s tem je treba poudariti, da je v drugi polovici 19. stoletja Lvov postal vodilno središče ukrajinske književnosti. To je bila posledica podrejenega položaja ukrajinskega jezika v Ruskem imperiju, kar je privedlo do prenosa izdajanja knjig na ukrajinski zahod, v cislajtansko Galicijo.

Knjižni tisk je ena od bleščečih strani ukrajinske kulture. Ukrajinci so se bili dolgo časa prisiljeni naslanjati na poljski, avstrijski in ruski tisk, čeprav so se prve založbe v Ukrajini pojavile že z začetkom razvoja tiskarstva v 16. stoletju in Ukrajince popeljale med vidne kulturne voditelje slovanskega sveta.⁴¹ Ne glede na to pa je nenaklonjeno družbeno, ekonomsko in narodno ozračje Ruskega imperija narekovalo temu primerno »vzdušje« v založniški sferi. J. Abram je dejal: »Moskovski urad ustavil nedeljske šole, ukrajinske domorodce pa poslal v pregnanstvo. Isti urad je 1. 1863. prepovedal rabo rusinskega jezika v pismu, šoli, v cerkvi in v uradih in tudi prepovedal širiti prosveto med narodom v rodnem jeziku... Kljub vsem oviram pa store rusinski domorodci mnogo za rusinski narod. Levov je postal od nekaj desetletij sem pravo središče in ognjišče rusinskega kulturnega in gospodarskega delovanja – središče, ki objema tudi ukrajinske književnike pod rusko vlado, kjer še vedno velja znana prepoved iz 1. 1876.«⁴²

Abram je tako poudaril, da je postal položaj ukrajinske knjige v Naddneprski Ukrajini (gre za osrednji in vzhodni del današnje Ukrajine, ki se je takrat nahajal pod Mosko) še posebej težaven po zloglasni Valujevski okrožnici in Emskem ukazu ruskega carja.⁴³

40 Za več podrobnosti gl. Арнольд Марголин, *Украина и политика Антанты. Записки еврея и гражданина* (Москва: Центрполиграф, 2016).

41 Za to je predvsem zaslužen Ivan Fedorov, rojeni Lvovčan, ki je natisnil prvo knjigo v Ukrajini. Potem ko ga je reakcionarna duhovščina izgnala iz Moskve, se je preselil v »mesto odrešitve Lvov«, kjer je odprl lastno tiskarno in l. 1574 s pomočjo premožnih lvovskih meščanov izdal knjigo *Apostol*, znano tudi kot *Dela in poslanice svetih apostolov*. – Ярослав Ісаевич, *Українське книговидання: виток, розвиток, проблеми* (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002), 104–17.

42 Abram, »Ukrajinsko vprašanje«, 534.

43 *Valujevska okrožnica z dne 18. julja 1863* je bila predpis ministra za notranje zadeve Ruskega imperija P. A. Valujeva o prepovedi tiskanja verske, izobraževalne in otroške literature v malorusčini (ukrajinščini). – Петр Валуев,

Slika 2: Lviv/Lwow/Lemberg, Bernardinski trg (razglednica iz leta 1896)

Hrani: Lvovski pokrajinski muzej

19. stoletje je za ukrajinsko založniško panogo postalo posebno obdobje zaradi tehničnega napredka v tiskarstvu in posledičnega povečanja naklade in znižanja cen knjig. Knjiga je, kot še nikoli dotlej, postala široko dostopna; ne samo kot glavno sredstvo za ohranjanje in prenos različnih informacij, temveč tudi kot resen kulturni in družbeni pojav.

Statistično gradivo, objavljeno v *Enciklopediji ukrajinoslovja*, kaže, da se je zaradi vseh vrst cenzorskega nadlegovanja ukrajinski knjižni tisk od šestdesetih let 19. stoletja naprej skoncentriral v Galiciji. Tako je bilo tam že leta 1870 objavljenih več knjig kot v carskem delu Ukrajine. Leta 1894 je bilo v Galiciji izdanih 177 knjig, od tega 136 v Lvovu, medtem ko le 30 v centralni in vzhodni Ukrajini.

Ravno domača znanstvena in izobraževalna dejavnost je prispevala k temu, da se je v osemdesetih letih 19. stoletja tudi središče ukrajinskega narodnoosvobodilnega in

»Циркуляр министра внутренних дел П. А. Валуева Киевскому, Московскому и Петербургскому цензурным комитетам от 18 июля 1863 г.,« v: Михаил Лемке, *Эпоха цензурных реформ 1859—1865 гг.* СПб: книгоизд-во М.В (Пирожкова, 1904), 302–04. Po besedah ruskega zgodovinarja A. Millerja je okrožnica v praksi veljala še več let. – Александр Миллер, «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.) (СПб.: Алетейя, 2000), 115.

Emski ukaz carja Aleksandra II. z dne 30. maja 1876 je bil dopolnitev Valujevske okrožnice in je izrinjal ukrajinski jezik iz kulturne sfere. Z ukazom je bilo prepovedano uvažati knjige, napisane v ukrajinskem jeziku, iz tujine na ozemlje Ruskega imperija, izdajati literaturo in glasbena besedila v ukrajinskem jeziku in prevajati iz tujih jezikov v ukrajinsčino ter tudi tiskati kakršnekoli knjige v ukrajinsčini, organizirati ukrajinsko gledališče in koncerte z ukrajinskimi pesmimi ali poučevati v ukrajinskem jeziku v osnovnih šolah. – »Выводы Особого Совещания для пресечения украинофильской пропаганды с поправками Александра II,« v: Федір Савченко, *Заборона українства 1876 р.* (Харків; Київ: Держ. вид-во України, 1930), 381–83.

kulturno-izobraževalnega gibanja preselilo v Galicijo.⁴⁴ Kot je dejal Mihajlo Gruševski v članku *Ukrajinski Piemont*: »V zadnjem desetletju 19. stoletja Galicija postane središče ukrajinskega gibanja in igra vlogo kulturne orožarne, kjer so bila ustvarjena in izboljšana sredstva za narodno, kulturno in politično ter javno oživitev ukrajinskega naroda.«⁴⁵

Gonilna sila tega procesa je bilo požrtvovalno delo ukrajinskih intelektualcev, ki so prispevali k rojstvu »narodnjaškega« ali »ukrajnofilskega« gibanja. Šlo je za liberalno družbeno in politično strujo med mladimi zahodnoukrajinskimi intelektualci, ki je nastala v šestdesetih letih 19. stoletja v habsburški kraljevini Galiciji in Lodomeriji. Pod vplivom galicijskih Ukrajincev se je v vojvodstvu Bukovini in v Zakarpatju prav tako začelo »narodnjaško« gibanje. Podporniki te smeri so izvajali kulturno in izobraževalno delo in organizirali ŠZD v Lvovu (1873), ukrajinska društva *Prosvita*, *Rusinska Besida*, *Rusinska Rada*, *Rusinsko pedagoško društvo* in druge.⁴⁶

Največji porast založniške dejavnosti se je zgodil v letih 1892–1906; gre za petnajst let, ki so povezana predvsem z dejavnostjo Ševčenkovega znanstvenega društva v Lvovu, okoli katerega so se zbrali vodilni ukrajinski znanstveniki, pa tudi z dejavnostjo drugih ukrajinskih društev.⁴⁷ ŠZD je bilo ustanovljeno leta 1873, od leta 1892 naprej pa je začelo izdajati svoje *Prispevke*,⁴⁸ v katerih so bila objavljena dela članov društva in gostujočih znanstvenikov in tudi pregledi multidisciplinarne znanstvene literature, skupaj z zgodovinsko in etnografsko. DiS se je redno zanimal za objavo novic v tej publikaciji ŠZD.⁴⁹

Značilno za to obdobje je bilo odprtje teme »Ukrajine-Rusij«, ki jo je načel Mihajlo Gruševski. V takrat avstrijskem Lvovu je bila leta 1898 prvič natisnjena njegova *Zgodovina Ukrajine-Rusi*, ki jo je ruska cenzura sicer prepovedala, že leta 1904 pa je izšla njena druga izdaja – močno razširjena in dopolnjena.

Rast ukrajinske znanstvene, poljudne in prevodne knjižne produkcije je povzročila povečanje zahtev po njeni znanstveni kakovosti v širšem smislu, zato so izdaje v Lvovu v poznem 19. in začetku 20. stoletja postale predmet pozornosti tedanjih ukrajinskih znanstvenikov, še posebej Mihajla Gruševskega, Ivana Franka, Santislava Tomaševskega in drugih vidnih delavcev, o čemer se je razpravljalo na straneh ukrajinskega tiska, zlasti vodilnih znanstvenih revij ŠZD – *Prispevkov ŠZD* in *Lvovskega znanstvenega vestnika*

44 Надія Цендра, »Львів і українська книжка на зламі XIX і XX століть,« v: *Науковий світ*, št. 6 (2008): 26–29.

45 Михаил Грушевский, »Український Піємонт,« v: *Український Вѣстникъ (Kuiv)*, št. 2 (1906): 104–08.

46 Leta 1899 je iz tega gibanja zrastle Ukrajinska narodna demokratična stranka, ki je imela pomembno vlogo v vladi Zahodnoukrajinske ljudske republike (v nadaljevanju ZULR) v l. 1918.

47 Društvo je nato postalo svetovna ukrajinska akademska organizacija, multidisciplinarna akademija znanosti, ki obstaja še danes in povezuje znanstvene in izobraževalne zavode Ukrajine in ukrajinske diaspore.

48 *Prispevki Znanstvenega društva Shevchenka (Prispevki ŠZD)* je glavna serijska izdaja društva za vsa njegova obdobja obstoja. Na razvoj *Prispevkov* se je posebej navezal M. Grushevski, ki je uredil 107 zvezkov. Objave so izhajale do leta 1939 v Lvovu. Toda ko so boljševiki prišli v Zahodno Ukrajino in Lvov, je bilo ŠZD zatrto, mnogi ukrajinski znanstveniki pa so odšli v izgnanstvo. Zato je bilo v ZDA objavljenih več kot 50 naslednjih zvezkov *Prispevkov ŠZD*. Izdaja je bila obnovljena v Ukrajini l. 1990. V letu 2019 je izšel 271. zvezek. – Володимир Гнатюк, »Наукове товариство імені Шевченка. 3 нагоди 50-ліття його засновання (1873–1923) (Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1923). Зінаїда Зайцева, »Зapisки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка Нова ера: започаткування та шлях до академічного стандарту (1892–1914 pp.),« v: *Український історичний журнал*, št. 2 (2004): 104–12; št. 5 (2004): 122–34.

49 »Knjigarnja Naukovoho Tovaristva im. Sevcenka,« *Dom in svet* (Ljubljana), št. 6, 1905, 381. »Zapiski naukovoho Tovaristva imeni Ševčenka,« *Dom in svet* (Ljubljana), št. 6, 1909, 284. »Gradivo za zgodovino ukrajinskega kazaštva Mihajlo Gruševskij,« *Dom in svet* (Ljubljana), št. 6, 1909, 284.

(LNV).⁵⁰ Prevodna in domača dela so bila temeljito pregledana, med glavnimi kriteriji ocenjevanja zgodovinskih raziskav pa so bile ravno dostopnost, verodostojnost podatkovnega gradiva in vrednost dela za izobrazbo mladine v rodnem jeziku.

Potreba po zagotovitvi znanstvene literature za ukrajinski šolski sistem je bila vitalnega pomena, takšnih publikacij je zelo primanjkovalo. To je bila posledica politike avstrijskega deželnega šolskega odbora, ki je odlašala z izdajo ukrajinskih šolskih knjig.⁵¹ Pomembne dopolnitve za šolsko prosveto in tudi sicer za izobrazbo so postali prevodni učbeniki in izvirni učbeniki ukrajinskih avtorjev.

Avtorji, ki jih je citiral J. Abram, so imeli pri tem aktivno vlogo. Tako se je večkrat izdal učbenik O. Barvinskega *Odlomki iz priljubljene ukrajinsko-rusinske literature 19. stoletja za višje razrede srednjih šol*.⁵²

Razen učbenikov so bile v Lvovu natisnjene tudi izdaje, ki so bile posebej pripravljene za otroke in šolsko mladino. Aktivno delovanje na tem področju je začelo Rusinsko pedagoško društvo. Mlademu bralcu je bila namenjena izdaja Ševčenkovega *Kobzarja* iz leta 1898. Na njegovih straneh se je nahajal življenjepis T. Ševčenka – »zmanjšan in spremenjen v skladu s potrebami mladine«. ⁵³ Z izdajo knjige *Ljudske dume*, prvi del je izšel leta 1901, se je društvo posvetilo tudi kritični zgodovini nastanka in razprostranitve ukrajinskih dum, pesmi in kolomejk, ki jih je uredil profesor Lvovske akademske gimnazije M. Pačovski.⁵⁴ S knjigo je bil seznanjen tudi J. Abram.⁵⁵

Abramov izbor za branje ukrajinske zgodovine

Abram se je izkazal za dobro posvečenega v zgodovinsko literaturo v zvezi z ukrajinsko tematiko, ki se je izdajala v cislajtanskem Lvovu.⁵⁶ Za pripravo svoje razprave se je naslonil na precej temeljna dela znanih ukrajinskih nacionalističnih zgodovinarjev tistega časa, ki so živeli in delali v Galiciji.⁵⁷ Zanimivo je, da so vse knjige, ki jih je izbral Abram, napisali ljudje, ki so izhajali iz družin grškokatoliške duhovščine in so v prihodnosti postali znane osebnosti v zgodovini Ukrajine ter igrali zelo pomembne vloge v politiki, znanosti in kulturi.

50 Ольга Палюх, »Українська книга у львові на зламі XIX–XX ст.: проблеми культури видання (за матеріалами «Записок наукового товариства імені Шевченка» та «Літературно-наукового вістника»)«, *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*, Вип. 1 (2009): 245.

51 Палюх, »Українська книга«, 239.

52 Олександр Барвінський, *Віймки з народної літератури українсько-руської XIX віку: для вищих клас середніх шкіл*. 3-тє поправа. Вид. (Львів: Накладом фонду краєвого, 1902).

53 Тарас Шевченко, *Кобзар. Вибір творів для ужитку молодіжи*. Ч. 54 видане руського Товариства педагогічного у Львова Львів, 1898 (Палюх, Ольга), 240.

54 Михайло Паčovський, *Народні думи з ілюстраціями*. Ч. 1-2. (У Львові: Накладом фонду краєвого, 1901, 1903).

55 Jože Abram (Bajda Kazak), »Maloruske narodne pesmi in kolomejke (Študija)«, *Dom in svet* (Ljubljana), št. 2, 1907), 63–66, 134–36.

56 Ісаєвич, *Українське книговидання*, 395–419. І. П. Котлобулатова, *Книгарі та книгарні в минулому Львова* (Львів: Аверс, 2005).

57 Paul R. Magocsi, *Galicja: A Historical Survey and Bibliographic Guide* (Toronto: University of Toronto Press, 1983).

Treba je opozoriti, da je galicijski grškokatoliški duhovščini, ki je bila v obdobju reform avstrijskega razsvetljenega absolutizma po pravicah izenačena z rimskokatoliško, država zagotavljala tudi izobraževalne ustanove in nizko, a prepotrebno materialno raven. Zahvaljujoč temu, je sredi 19. stoletja postala močan sloj ukrajinske inteligence. Ravno v družinah grškokatoliških duhovnikov se je oblikovala prihodnja generacija ukrajinske posvetne elite in politikov, ki so imeli resnično težo v družbi. Družine grškokatoliških duhovnikov so bile med seboj tesno povezane s številnimi družinskimi in družbenimi vezmi, kar je ukrajinski politiki v Galiciji sčasoma pridalo določen klanski značaj. Prav tako so doma pogosto razpravljali o aktualnih političnih vprašanjih in do neke mere so se ravno tu vzpostavili temelji sodobne ukrajinske narodne zavesti. Zanimivo je, da je bil pogovorni jezik v takšnih družinah ponekod ukrajinski, čeprav so predvsem v Podolju večinoma dajali prednost poljščini.⁵⁸

Najzgodnejši zapis ukrajinskih zgodovinarjev, ki jih je navedel Abram, je *Zgodovina zveze rusinske cerkve z Rimom: od najstarejših časov do danes*.⁵⁹ Napisal jo je **dr. Julijan Peleš (1843–1896)**, grškokatoliški duhovnik in teolog, prvi škof Stanislavske škofije Ukrajinske grškokatoliške cerkve.⁶⁰

Oče Peleš je vse življenje zavzemal visoke položaje, komuniciral in sodeloval z vidnimi ukrajinskimi in evropskimi političnimi, cerkvenimi in znanstvenimi osebami svojega časa.

V obdobju 1874–1883 je bil na Dunaju rektor grškokatoliškega bogoslovnega semenišča in katehet prestolonaslednika nadvojvode Rudolfa Habsburškega, ki ga je poučeval ukrajinjščino, saj naj bi vsak cesar poznal vse jezike cesarstva.⁶¹ Potem je bil leta 1885 med najverjetnejšimi kandidati za galicijskega metropolita, vendar je papež Leo XIII. na koncu imenoval drugega. Je pa zato papež izdal poslanico *De universo dominico grege* o nastanku Stanislavske škofije. Do tega je prišlo zaradi posredovanja cesarja Franca Jožefa I., ki je 20. februarja 1885 Peleša kot mentorja svojega sina imenoval za škofa, papež pa ga je nato 27. marca 1885 na tajnem papeškem konsistoriju tudi potrdil in kanoniziral kot novega škofa v zahodnoukrajinskem mestu Stanislavu.

Ta položaj mu je omogočil, da je bil od leta 1886 član Deželnega galicijskega seima. Zahvaljujoč Peleševi pritožbi, je sodišče v Lvovu 26. marca 1889 odredilo, da se Ukrajincem ne sme soditi v dneh, ki sovpadajo z njihovimi narodnimi prazniki.⁶² Poleg tega je bil leta 1891 škof Julijan eden izmed pobudnikov za ustanovitev Lvovske deželne sinode.

Obstajajo tudi omembe *Zgodovine Rusi Aleksandra Barvinskega (1847–1926)*. Pri njem gre za najbolj barvit lik od vseh ukrajinskih avtorjev, ki jih poznajo v Sloveniji. Izhajal je namreč iz visoke plemiške, šljahetske rodbine, obenem pa je bil dejaven

58 Олена Аркуша, »Барвінський Олександр,« ЗУНР 1918–1923. Уряди. Постаті (Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2009), 48, 49.

59 Julian Pelesz, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom: von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*. 2 vol. (Vienna: Mechithariste Buchdruckerei (W. Heinrich), 1878–1880).

60 »В цей день народився перший єпископ Станіславова Юліан Пелеш,« в: Івано-Франківська Архієпархія і Митрополія, 3. 1. 2019.

61 Гл. Віталій Дзинджора, *Пастирське служіння за працею доктора Юліана Пелеша »Пастирське богослов'є«* (Дрогобич: Вид-во Дрогобицької духовної семінарії, 2006).

62 »Пелеш Юліан,« в: *Дрогобицька духовна семінарія, Проект »Оцифрована традиція,«* 27. 9. 2012.

Slika 3: Škof Julian Peteš (1843–1896)

Vir: Іван Бондарев, »До нас приїхав ерцгерцог,« *Reporter*, 28. 4. 2019

družbeni in politični delavec, znanstvenik in učitelj, kot takšen pa je pustil globok pečat v kulturi in zgodovini Galicije in vse Ukrajine.⁶³

Barvinski je aktivno sodeloval v znanstvenem življenju Galicije. Leta 1888 je društvo *Prosvita* objavilo natečaj za pisanje poljudne zgodovine Ukrajine. Barvinski je prevzel nalogo in že po dveh letih na sestanku društva v Kolomiji predstavil *Ilustrirano zgodovino Rusi od najstarejših časov do danes po rusinskih in tujih zgodovinarjih*.

To najbolj priljubljeno delo Barvinskega je bilo objavljeno jeseni leta 1890. V njem je veliko slikovnega gradiva, prav tako portreti uglednih ukrajinskih političnih in kulturnih osebnosti. Barvinski je v svojem delu, pri čemer prvič v ukrajinskem zgodovinopisju in v nasprotju z rusofilskim zgodovinskim konceptom, opozoril na razlike v zgodovinskem izvoru, kulturni in politični poti ter razvoju ukrajinskega in ruskega naroda. Leta 1894 je Barvinski prav tako ustanovil oddelek za ukrajinsko zgodovino na Univerzi v Lvovu in tja povabil Mihajla Gruševskega, ki je kasneje, v obdobju 1917–1918, postal predsednik Osrednjega sveta Ukrajinske ljudske republike (v nadaljevanju ULR).

Družbena in politična dejavnost Barvinskega obsega tri dobe – pod Habsburžani, med prvo svetovno vojno in v času obstoja ZULR in ULR.

63 Rod Barvinskih pripada šljahetskemu grbu Jastrzębiec in se v Rdeči Rusi omenja od začetka 16. stoletja. – Аркуша, »Барвінський Олександр,« 48.

Slika 4: Aleksandr Barvinski (1847–1926)

Hrani: Trnopoljski pokrajinski muzej

Prvič je vstopil v galicijsko politiko kot poslanec in maršal Ternopoljskega okrožnega sveta (1885–1888). Barvinski je postal širše znan leta 1890 zaradi sodelovanja v gibanju *Nova era*.⁶⁴ Šlo je za dogovor med ukrajinsko in poljsko stranko Galicijskega pokrajinskega seima, ki je privedel do razkola med ukrajinskimi »narodnjaki«. Naraščajoče ukrajinsko narodnoosvobodilno gibanje, v katerem so imeli »narodnjaki« pomembno vlogo, in zaostrovanje odnosov med Avstro-Ogrsko in Rusijo so namreč prisilili avstrijsko vlado, da se posveti mogoči rešitvi ukrajinsko-poljskih odnosov v Galiciji. Leta 1890 so tako ukrajinski voditelji (Barvinski in drugi) sklenili kompromisni sporazum s poljskimi političnimi krogi in avstrijsko vlado, ki je znan kot *Nova era*.

Namestni guverner Galicije, grof Kasimir Felix von Badeni, je v imenu avstrijske vlade obljubil, da bo zagotovil več poslanskih sedežev, uvedel ukrajinski jezik na sodiščih in upravnih organih, odprl tri ukrajinske gimnazije in ustanovil katedri za svetovno zgodovino in ukrajinsko književnost na Univerzi v Lvovu. Prav tako je odobril, da lahko lvovski *Narodni časopis* izhaja v ukrajiniščini. Nekateri »narodnjaki« so te koncesije označili za nepomembne, drugi pa so se izrekli za podporo politiki avstrijske države in posledično razglasili novo ero v poljsko-ukrajinskih odnosih v Galiciji.⁶⁵ Te so slovenski klerikalci tudi imeli za svoje zaveznike.

64 Олена Аркуша, »«Нова ера»,« в: *Енциклопедія історії України* (Київ: Наук. Думка, 2010), 427.

65 Микола Голубець, *Велика історія України* (У Львові: Іван Тиктор, 1935), 2-е вид.: Вінніпег: Іван Тиктор, 1948, 733–38.

Barvinski je zaradi svojih političnih sposobnosti, ki jih je pokazal leta 1890, postal splošno znan in bil nato v obdobju 1891–1907 galicijski poslanec v avstrijskem državnem zboru, kjer je leta 1907 postal dosmrtni član njegove gosposke zbornice (Herrenhaus). Hkrati je bil v obdobju 1894–1904 tudi poslanec v galicijskem seimu. Leta 1896 je ustanovil Katoliško rusinsko ljudsko zvezo, ki se je leta 1911 spremenila v Krščansko socialno stranko.⁶⁶ Leta 1906 je bil Barvinski povabljen za svetovalca avstrijske vlade za vprašanja Galicije, leta 1910 pa za svetovalca cesarskega dvora.⁶⁷

Slika 5: Mihajlo Pačovski (1861–1933)

Hrani: Dolinski mestni šolski muzej (edina ohranjena slika)

Barvinski se je v letih 1918–1919 vključil v ustvarjanje in mukotrpno delo prvega ukrajinskega parlamenta, Ukrajinskega narodnega sveta ZULR. Bil je izvoljen za poslanca in imenovan za državnega sekretarja oziroma ministra ter je vodil državni sekretariat za šolstvo in vero. Po poljski zasedbi Galicije se je Barvinski umaknil iz političnega življenja, vendar je v nasprotju s svojimi številnimi kolegi ostal v Lvovu in bil na koncu tudi pokopan v družinskem grobu Barvinskih.⁶⁸

66 Na stališčih »nove dobe« je ostala majhna skupina »narodnjakov« pod vodstvom O. Barvinskega in drugih, ki je predstavila geslo »*Bolje je nekaj kot nič*«. To krilo »narodnjakov« se je kasneje oblikovalo v Krščansko socialno stranko. Toda velik del »narodnjakov« se je združil v rusko-ukrajinsko Radikalno stranko, ki je ostro obsodila politiko »nove dobe« in nadaljevala boj kot opozicija.

67 Ігор Чорновол, *199 депутатів Галицького Сейму* (Львів: Тріада плюс, 2010), 118.

68 На Івовскім поховалищі Лychаків. – Любомир Криса in Роман Фіголь, *Личаківський некропіль* (Львів: Львівський історико-культурний музей-заповідник, 2006), 141.

Abram je bil seznanjen tudi z delom *Sotni rokovini ljudskega pisanja v Rusi-Ukrajini Mihajla Pačovskega (1861–1933)*.⁶⁹

Šlo je za v svojem času znanega učitelja, znanstvenika, pisatelja, etnografa, ljubiteljskega skladatelja in aktivnega javnega delavca, ki je poučeval v Lvovu in mestih Kolomija in Dolina. Leta 1884 je bila s pomočjo Pačovskega v njegovi rodni vasi Dobrostan ustanovljena Ševčenkova čitalnica.⁷⁰ Leta 1911, ko je društvo *Prosvita* dalo pobudo »K 100. obletnici Markijana Šaškeviča – 100 ukrajinskih gimnazij«, je Mihajlo Pačovski v Dolini ustanovil in vodil zasebno ukrajinsko gimnazijo ter bil njen direktor v letih 1911–1922.⁷¹ V obdobju ZULR je zasedal položaj mestnega komisarja Doline in bil poslanec Ukrajinskega narodnega sveta ZULR iz Dolinskega okraja.⁷²

Abram se v svojem besedilu največ sklicuje na delo *Rusj-Ukrajina in Moskovščina*⁷³ Longina Cehelskega (1875–1950), ki je bil aktiven ukrajinski javnopolitični delavec, diplomat, pravnik, novinar in založnik. Ta knjiga iz leta 1901 je bila tedaj najbolj zaželeni na policah galicijskih knjigarn.

Slika 6: Longin Cehelski (1875–1950) v uniformi Ukrajinske armade (1918)

Vir: Мельник І. »Державник із священничого роду,« *Zbruč*, 30. 8. 2015

69 »Пачовський Михайло: педагог і письменник,« *Новий час*, 22. 4. 1995.

70 »Відкриття музею в Добростанах,« *Руське Православне Коло*, 13. 10. 7519 (2011).

71 »Видатні особистості Долинщини,« *Долина в неті*, 16. 10. 2020.

72 Олег Павлишин, »Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад — грудень 1918 р.),« *Україна модерна*. Ч. 2/3 (1999): 1–48.

73 Льонгин Цегельський, *Русь-Україна і Московщина. Історична розвідка* (Львів: Коштом і заходом товариства »Просвіта«, 1901).

Leta 1909 so Cehelskega izvolili za poslanca v avstrijski državni zbor, leta 1913 pa v galicijski *seim*. Na Dunaju je postal sekretar ukrajinskega parlamentarnega kluba in aktivno delal v odboru za zunanje zadeve. Kot njegov član se je udeleževal diplomatskih misij, zlasti usodnega leta 1914, ko je ob izbruhu prve svetovne vojne kot član avstro-ogrske delegacije obiskal Carigrad, Sofijo in Bukarešto ter se službeno mudil v Berlinu in Stockholmu. Ta potovanja je izkoristil za objavo svojih zgodovinskih raziskav, ki so bile v Rusiji prepovedane.⁷⁵

V Carigradu je Cehelski sodeloval na več srečanjih s turškim premierjem Enverjem Pašo. Ena od posledic teh stikov je bila ponovna, razširjena izdaja njegove knjige *Rusj-Ukrajina in Moskovščina-Rusija* v Carigradu leta 1916. S ciljem propagande so jo namreč nelegalno tihotapili v Naddneprsko Ukrajino, zaradi česar jo je danes mogoče najti v vseh ukrajinskih univerzitetnih knjižnicah, medtem ko je prva izdaja izredno redka.

Med prvo svetovno vojno je bil Cehelski član vseh vodilnih ukrajinskih organizacij v Galiciji – Ukrajinskega centralnega sveta, Splošnega ukrajinskega sveta, Bojne uprave ukrajinskih seških strelcev in Zveze osvoboditve Ukrajine. Oktobra 1918 je postal član Ukrajinskega narodnega sveta ZULR.

Ravno Longin Cehelski je 1. decembra 1918 skupaj z drugimi v imenu Ukrajinskega narodnega sveta ZULR v Fastovu podpisal sporazum z Direktorijem ULR o združitvi ZULR in ULR v enotno ukrajinsko državo. Bil je avtor tega besedila.

Leta 1919 je bil imenovan za namestnika ministra za zunanje zadeve nove, združene ULR. Zaradi svojega znanja tujih jezikov in diplomatskih izkušenj je Cehelski vodil pogajanja z vsemi odposlanstvi in predstavniki iz tujine. Ena najpomembnejših diplomatskih nalog je bila udeležba na pariški mirovni konferenci, kjer je ukrajinsko delegacijo vodil francoski general, *markiz de Barthélemy*. Vendar misija ni bila uspešna, ker je ukrajinski državni svet na koncu zavrnil pogoje premirja, kot jih je izpogajal general *de Barthélemy*. Cehelski, ki je menil, da bi jih bilo treba sprejeti zaradi zagotovitve suverenosti nad vsaj delom ukrajinskega ozemlja in zato, da bi velesile antante priznale Ukrajino, se je ostro odzval na to potezo, zaradi česar je 13. februarja 1919 tudi protestno odstopil s položaja.

Leta 1920 je bil Cehelski skupaj s številnimi ukrajinskimi politiki prisiljen oditi v izgnanstvo, pri čemer je v ZDA postal uradni predstavnik vlade obnovljene ZULR, vse do njene ukinitve čez leto dni. V New Yorku je začel aktivno založniško dejavnost za ukrajinsko diasporo, ki se je močno razširila, ko so boljševiki porazili ukrajinsko demokracijo. Urejal je *Ukrajinski vestnik*, nato se je preselil v Philadelphio, kjer je najprej delal kot urednik časnika *Šljah (Pot)*, v letih 1943–1950 pa kot urednik priljubljenega časopisa *Amerika*. Prav tako je bil eden od ustanoviteljev Ukrajinskega kongresnega odbora Amerike, Zedinjenega ukrajinsko-ameriškega odbora za pomoč in Literarno-umetniškega kluba v Philadelphii.

75 Лонгин Цехелски, *Не освободителька, а потисница на народить (Как Русия «освобождает» Украина)* (Софія: Съюз за освобождение на Украйна, 1914). Longin Cehelskyj, *Die großen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und die ukrainische Frage* (Berlin: Zentralstelle des Bundes zur Befreiung der Ukraine, 1915). Longin Cehelskyj, *Ukraina. Sveriges bortglömda bundsförvant* (Stockholm: A-B Nya Dagligt Allehandas Tryckeri, 1915).

Knjige ukrajinskih zgodovinarjev na policah Slovenije in Dunaja

Kot vidimo, so Slovenci brali veliko tega, kar je izhajalo v Galiciji, pri čemer so znane ukrajinske avtorje brali celo v ukrajinščini. Zanimivo je bilo vedeti, kje natančno je Abram pridobival knjige, na katere se je skliceval.

Knjig Julijana Peleša v slovenskih knjižnicah ni, se pa na Dunaju, v Avstrijski narodni knjižnici, nahajata dva izvoda njegovega citiranega dela.

Kar se tiče sklicevanja na Aleksandra Barvinskega in njegovo *Zgodovino Rusi*, je bilo preverjanje oteženo zaradi Abramove bibliografske netočnosti, saj Barvinski knjige s takšnim naslovom ni napisal. Abram je torej moral imeti v mislih ali *Ilustrirano zgodovino Rusi* iz leta 1880 ali *Zgodovino Ukrajine-Rusi* iz leta 1904.⁷⁶ Ne ene ne druge v Sloveniji sicer ni, medtem ko na Dunaju hranijo štiri dela Barvinskega, med njimi tudi *Zgodovino Ukrajine-Rusi*. To tudi pomeni, da gre za najverjetnejši dejanski vir.⁷⁷

Prav tako v Sloveniji ni nobenega dela Cehelskega. Avstrijska narodna knjižnica na Dunaju sicer hrani šest njegovih najbolj znanih knjig, skupaj z razširjeno drugo izdajo *Rusi-Ukrajine in Moskovščine*,⁷⁸ vendar je ta izšla mnogo kasneje, leta 1916 v Carigradu, med prvo svetovno vojno. Izdaja iz leta 1901 je zelo redka tudi v Ukrajini, saj je nimata niti osrednji knjižnici v Kijevu (Narodna knjižnica Ukrajine in Znanstvena knjižnica Kijevske narodne univerze). Se pa en izvod nahaja v Lvovu, torej v bivšem avstrijskem Lembergu, in sicer v znanstveni knjižnici tamkajšnje narodne univerze.

V Ljubljani tako hranijo le eno knjigo, ki jo je citiral Abram. To je *Stotnja obletnica* Pačovskega, ki se nahaja v Semeniški knjižnici v Ljubljani.⁷⁹ Podpis v latinici na prvi strani priča o tem, da je bil lastnik že omenjeni Franc Grivec (1878–1963), eden od avtorjev katoliške revije *DiS*, pri kateri je sodeloval tudi Abram. Grivec se je v obdobju 1901–1902 prav tako zanimal za ukrajinsko-poljske teme.

Slovanski svet, raznolik po zgodovini, kulturi in politiki, ki ga je v sebi združilo avstrijsko cesarstvo, je po »pomladi narodov« leta 1848 začel aktivno medsebojno občevati. Ni presenetljivo, da so bile ideje avstroslavizma tako močne v drugi polovici 19. stoletja in so se še okrepile na začetku 20. stoletja. Jože Abram je v svojem članku

76 Олександр Барвінський, *Люстрована історія Русі від найдавніших до нинішніх часів. Після руських і чужих істориків. З двома історичними картами Русі і 40 ілюстраціями*. Львів: Коштом і заходом Т-ва »Просвіта« (Друк. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1890). Олександр Барвінський, *Історія України-Русі* (У Львові Накладом Товариства »Просвіта«, 1904).

77 Olesander Barvinskij, *Istoriya Ukraini-Rusi (z 3 obrazkami)* (U Lvovi: Prosvita, 1904).

78 Longin Cehelskyj, *Rus-Ukraina a Moskovcina-Rossija. Isdorično-politična rozvidkva Longina Cehelskogo*. 2e, pjer-jerobljene vidannje (Cargorod: Druk. Sojuza vizvoljennja Ukraini; 1916).

79 Mihajlo Pačovskij, *Sotni rokovini narodnogo pis'men'stva Rusi-Ukraïni: pamjati Ivana Kotljarevskogo* (U L'vovi: »Pros'vita«, 1898).

Ukrajinsko vprašanje poudaril celotno politično in kulturno prepletanje obeh slovenskih narodov, ki nista niti geografsko mejila drug na drugega.

Zanimanje Jožeta Abrama za ukrajinsko problematiko, jezik in književnost je vzbudil Janez Evangelist Krek, znani slovenski politik in kulturni delavec, učitelj katoliškega semenišča v Ljubljani in kasnejši predstojnik Katedre za temeljno teologijo in filozofijo Univerze v Ljubljani. Takratna pozornost slovenskega katoliškega tabora do Ukrajincev je bila povezana z zahodnoukrajinskim uniattstvom, pravoslavjem in možnostjo širjenja idej ekumenizma v Ukrajini. O tem priča Abramova uporaba knjige očeta Julijana Peleša. Uniattstvo je zagovarjalo stališča krščanskega socializma in krščanske demokracije, naklonjenost do ukrajinskega narodnega gibanja v Avstro-Ogrski pa lahko razložimo tudi z njegovo bližino narodnoosvobodilnemu programu krščanskosocialistične struje v Vseslovenski ljudski stranki.

Dela o zgodovini Ukrajine, ki jih je Abram uporabil pri pisanju svojega eseja *Ukrajinsko vprašanje*, so bila objavljena v poznem 19. stoletju na Dunaju in večinoma v Lvovu v Galiciji, ki je postal središče ukrajinskega knjižnega založništva zaradi vse večje cenzure ukrajinskih publikacij v Ruskem imperju. Gre za temeljna dela, v katerih so Peleš, Barvinski, Pačovski, Cehelski spodkopali rusofilski zgodovinopisni koncept in dokazali izrazite razlike v zgodovinskem razvoju in tudi v narodnopolitičnih in kulturnih poteh ukrajinskega in ruskega naroda.

Zanimivo je, da so vsi avtorji, na katere se je skliceval Abram, postali vidni delavci v znanosti, kulturi in izobraževanju, znane osebnosti avstrijske politike in ukrajinskega republikanskega gibanja. To so bili ljudje, katerih srca so gorela za neodvisnost Ukrajine. Vsa njihova življenja so potrjevala vtis, ki ga je zgodovina ukrajinskega naroda naredila na Abrama: »Prostost mu je bila vzor, ki ga je navduševal in vodil v neprestane boje; – iz ljubezni do zlate svobode je rad prelivl drago kri in raje umrl nego živ roboval. / ... / Ukrajinski narod se je čutil sposobnega, da vlada samega sebe po lastni volji in želji, in ni mogel strpeti tujcev ter se jim pokoriti. Državno združen z drugimi narodi je hotel ostati vsaj enakopraven. / ... / Ta svobodoželjnost je bila v Rusinih tako ukoreninjena, tako naravna, da moramo imenovati ukrajinskega duhá naravnost republikanskega, in to od najdavnejših časov sém.«⁸⁰

Izkazalo se je, da so dela vidnih ukrajinskih avtorjev slovenskega bralca dosegala posredno, bodisi po avstrijskih (dunajskih) knjižnicah bodisi po preglednih besedilih slovenskih pisateljev v znanstvenem in literarnem tisku. Ena od citiranih knjig (izpod peresa Pačovskega) se je sicer znašla v Sloveniji, v zasebni knjižnici Abramovega kolega Grivca, in se kasneje ohranila v Semeniški knjižnici v Ljubljani. V slovenskih zasebnih zbirkah se zato morda nahajajo tudi druge knjige. V luči burne zgodovine Evrope prejšnjega stoletja je lahko ta mali ostanek vseeno pokazatelj široke razprostranjenosti narodno obarvanih zgodovinskih in leposlovnih knjig med habsburškimi Slovani.

O vplivu ukrajinofilske pisateljske dejavnosti Jožeta Abrama na slovensko javnost nazorno priča uredniška listnica revije *DiS*. Na članek *Maloruska književnost*, ki ga je Abram poslal v uredništvo, se je takratni urednik Evgen Lampe namreč javno odzval z

80 Abram, »Ukrajinsko vprašanje«, 472.

naslednjim sporočilom: Gosp. Bajda Kazak v T[renti]. Tako treba biti mož-beseda, da! Srčna hvala! Spis bode vsekako vrlo zanimal. Srčen pozdrav Vam in vsem ,kazaškim' znancem!⁸¹

Seveda je bilo s tem mišljeno Abramovo »kazaško« pobratimstvo slovenskih izobražencev *Zaporoška Seč*. Med svojim obupnim upiranjem potujčevanju je torej ukrajinski narod pozval k boju za samobitnost, neodvisnost in svobodo, ta klic pa je odmeval tudi v Sloveniji.

Viri in literatura

Literatura

- Breclj Anton. »Joza Abram.« *Slovenija*, 1. 7. 1938.
- Debevec, Jože. »V blag spomin.« *Dom in svet (Ljubljana)*, št. 7, 1937/1938, 390.
- Gantar Godina, Irena. *Neoslavizem in Slovenci*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.
- Gieysztor, Aleksander et al.. *Zgodovina Poljske*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Gestrin, Ferdo in Vasilij Melik. »Revolucionarno leto 1848 in Program Zedinjene Slovenije.« V: *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.
- Juvančič, I. »Ob 30-letnici smrti Jozu Abramcu-Trentarju v spomin.« *Planinski vestnik*, št. 11, 1968, 511–15.
- Klavara, Hinko. »Čez drn in strn skozi življenje.« V: *Goriški spomini: Sodobniki o Goriški in Gorici v letih 1830–1918*, ur. Branko Marušič, 227–41. Gorica: Goriška Mohorjeva Družba, 2002.
- Kragelj, Josip. *Josip Abram — Trentar: življenje in delo*. Koper: Ognjišče, 2000.
- Kragelj, Josip. »Josip Abram – Trentar.« V: *Planinski vestnik*, št. 7-8, 2000, 326–28.
- Lovrenčič, Joža. »Joža Abram petdesetletnik.« *Dom in svet (Ljubljana)*, št. 38, 1925, 59, 60.
- Lovrenčič, Joža. »Umr! je mož!... : spomin na Joža Abrama.« *Slovenec*, 24. 6. 1938.
- Lovrenčič, Joža. »Msgr. Josip Abram.« *Mladika*, št. 19, 1938, 310–12.
- Magocsi, Paul R. *Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide*. Toronto: University of Toronto Press, 1983.
- Malšina, Katerina in Jevgen Sinkevič. »Trnova pot razvoja narodne ideje v 20. stoletju: probleme oblikovanja naroda na Slovenskem in v Ukrajini skozi oči ukrajinskega zgodovinarja.« *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1 (2016): 126–44.
- Mihelič, J. »Josip Abram-Trentar (1875–1938).« *Svet pod Triglavom*, št. 8, 2007, 11.
- Plokhy, Serhii. *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Tomišek, Josip. »Trentar – msgr. Josip Abram.« *Planinski vestnik*, 38, 1938, 193, 194.
- Tomišek Perovšek Mateja. *Frančišek Lampe: Zmerno, z ljubeznijo: portret slovenskega katoliškega misleca Frančiška Lampeta (1859–1900) in njegova vloga v družbeni in kulturno-duhovni zgodovini na Slovenskem*. Ljubljana: Družina, 2006.
- Umek, Marija. »Kulturna pot ponosa.« *Komentar: Glasilo občine Komen*, št. 3, 2010, 23.
- Waltritsch, Marko, ur. *Slovenska osnovna šola »Josip Abram« v Pevmii: izdano ob poimenovanju šole 3. junija 1984*. Pevma: Odbor za poimenovanje, 1984.
- Аркуша, Олена. »"Нова ера".« V: *Енциклопедія історії України*. Т. 7 : Мл — О, 427. Київ: Наук. Думка, 2010.

81 Evgen Lampe, »Listnica uredništva. G. Bajda Kazak. Ob Taras-Ševčenkovem grobu,« *Dom in svet (Ljubljana)*, št. 5, 1902, 4.

- Аркуша, Олена. »Барвінський Олександр.« V: *ЗУНР 1918–1923*, 48–49. Уряди. Постаті. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2009.
- Дзиндзюра, Віталій. *Пастирське служіння за працею доктора Юліана Пелеша »Пастирське богослов'є.«* Дрогобич: Вид-во Дрогобицької духовної семінарії, 2006.
- Долина в неті, 16. 10. 2020. »Видатні особистості Долинищини«.
- Дрогобицька духовна семінарія, Проект »Оцифрована традиція«, 27. 9. 2012. »Пелеш Юліан«.
- Голубець, Микола. *Велика історія України*. У Львові: Іван Тиктор, 1935. 2-е вид.: Вінніпег: Іван Тиктор, 1948.
- Гнатюк, Володимир. »Наукове товариство імені Шевченка.« 3 нагоди 50-ліття його засновання (1873–1923). Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1923.
- Гримич, Вілль. »Від покоління до покоління.« *Всесвіт*, št. 3 (1978): 174–79.
- Гримич, Вілль. »За кобзареву луною.« *Всесвіт*, št. 3 (1981): 164–73; št. 3 (1983): 150–57; št. 3 (1984): 152–58.
- Гримич, Вілль. »Словенська література і Шевченко.« V: *Шевченківський словник*, 216–22. Т. 2. Київ: Главная редакция Украинской советской энциклопедии, 1978.
- Зайцева, Зінаїда. »Записки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. Нова ера': започаткування та шлях до академічного стандарту (1892—1914 pp.).« V: *Український історичний журнал*, št. 2 (2004): 104–12; št. 5 (2004): 122–34.
- Ісаєвич, Ярослав. *Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002.
- Івано-Франківська Архієпархія і Митрополія, 3. 1. 2019. »В цей день народився перший єпископ Станіслава Юліан Пелеш.«
- Котлобулатова І. П. *Книгарі та книгарні в минулому Львова*. Львів: Аверс, 2005.
- Криса, Любомир in Роман Фіголь. *Личаківський некрополь*. Львів: Львівський історико-культурний музей-заповідник, 2006.
- Марголін, Арнольд. *Украина и политика Антанты: (Записки еврея и гражданина)*. Берлін: Издательство С. Ефронъ, 1922.; 2-е изд. Москва: Центрполиграф, 2016.
- Миллер, Александр. *Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.)*. СПб.: Алетея, 2000.
- *Новий час*, 22. 4. 1995. »Пачовський Михайло: педагог і письменник«.
- Палюх, Ольга. »Українська книга у Львові на зламі XIX—XX ст.: проблеми культури видання (за матеріалами »Записок наукового товариства імені Шевченка« та »Літературно-наукового вістника«).« *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*, Вип. 1 (2009): 210–45.
- Павлишин, Олег. »Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад — грудень 1918 р.).« *Україна модерна*, Ч. 2/3 (1999): 1–48.
- *Руське Православне Коло*, 13. 10. 7519 (2011). »Відкриття музею в Добростанах«.
- Цендра, Надія. »Львів і українська книжка на зламі XIX і XX століть.« *Науковий світ*, №6 (2008): 26–29.
- Чорновол, Ігор. *199 депутатів Галицького Сейму*. Львів: Тріада плюс, 2010.

Viri

- Abram, Jože [Bajda Kazak]. »Maloruske narodne pesmi in kolomejke (Študija).« *Dom in svet (Ljubljana)*, št. 2, 1907, 63–66, št. 3, 1907, 134–36.
- Abram, Jože [J. A.]. »Ukrainec. Štiri pesmi.« *Dom in svet (Ljubljana)*, št. 21, 1895, 662.
- Abram, Jože [Bajda Kazak]. »Ukrajinsko vprašanje.« *Dom in svet (Ljubljana)*, št. 7, 1905, 414–23, št. 8, 1905, 472–80, št. 9, 1905, 531–35.
- Barvinskij, Olesander. *Istorija Ukraini-Rusi (z 3 obrazkami)*. U Lvovi: Prosvita, 1904.
- Cehelskyj, Longin. *Rus-Ukraina a Moskovscina-Rossija. Isdoricho-politichna rozvidkva Longina Cehelskogo*. 2e, pjerjerobljene vidannje. Cargorod: Druk. Sojuza vizvoljennja Ukraini, 1916.

- Cehelskyj, Longin. *Ukraina. Sveriges bortglömda bundsförvant*. Stockholm: A-B Nya Dagligt Allehandas Tryckeri, 1915.
- Cehelskyj, Longin. *Die großen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und die ukrainische Frage*. Berlin: Zentralstelle des Bundes zur Befreiung der Ukraine, 1915.
- *Dom in svet (Ljubljana)*, št. 6, 1905, 381. »Knjigarnja Naukovoho Tovaristva im. Ševčenka.«
- *Dom in svet (Ljubljana)*, št. 6, 1909, 284. »Gradivo za zgodovino ukrajinskega kozaštva Mihajlo Gruševskij.«
- *Dom in svet (Ljubljana)*, št. 6, 1909, 284. »Zapiski naukovo Tovaristva imeni Ševčenka.«
- Grivec, Franc. »Slovanska in poljska ideja.« *Katoliški obzornik (Ljubljana)*, št. 3, 1902, 213.
- Lampe, Evgen. »Listnica uredništva. G. Bajda Kazak. Ob Taras-Ševčenkovem grobu.« *Dom in svet (Ljubljana)*, št. 5, 1902, 4.
- Mahnič, Anton. »Slovenci, pazimo, s kom se bratimo!« *Rimski katolik (Gorica)*, št. 4, 1889, 387, 388.
- Pačovskij, Mihajlo. *Sotni rokovini narodnogo pis'men'stva Rusi-Ukraïni: pamjati Ivana Kotljarevskogo*. U L'vovi: »Pros'vita«, 1898.
- Pelesz, Julian. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom : von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*. 2 vol. Vienna: Mechithariste Buchdruckerei (W. Heinrich), 1878–1880.; 2-e видання Einbeck, Deutschland: Verlag: Hansebooks, 2016.
- Ševčenko, Taras. *Kobzar: izbrane pesmi Tarasa Ševčenka z zgodovinskim pregledom Ukrajine in pesnikovim življenjem*. Prev. Jos. Abram. V Ljubljani: Katoliška bukvarna, 1907.
- »Выводы Особого Совещания для пресечения украинофильской пропаганды с поправками Александра II.« V: Федір Савченко. *Заборона українства 1876 р*, 381–83. Харків, Київ: Держ. вид-во України, 1930.
- Барвінський, Олександр. *Історія України-Руси*. У Львові Накладом Товариства »Просвіта«, 1904.
- Барвінський, Олександр. *Люстрована історія Русі від найдавніших до нинішніх часів. Після руських і чужих істориків*. З двома історичними картами Русі і 40 ілюстраціями. Львів: Коштом і заходом Т-ва »Просвіта«. Друк. Т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1890.
- Валуев, Петр. »Циркуляр министра внутренних дел П. А. Валуева Киевскому, Московскому и Петербургскому цензурным комитетам от 18 июля 1863 г.« V: Михаил Лемке. *Эпоха цензурных реформ 1859–1865 гг.*, 302–04. СПб: книгоизд-во М.В. Пирожкова, 1904.
- Грушевский, Михаил. »Украинский Піємонтъ.« V: *Украинскій Вѣстникъ (Київ)*. № 2 (1906): 104–08.
- Косевич, Евген в Володимир Старосольський. »Товариші і Товаришки!« V: *Молода Україна*, Ч. 1 (1900): 1–3.
- Руський співаник. *Уложив Кость Паньківський*. Львів: Накладом товариства »Просвіта«, 1888.
- Цегельський, Лонгин. *Русь-Україна і Московщина. Історична розвідка*. Львів: Коштом і заходом товариства »Просвіта«, 1901.
- Цехелски, Лонгин. *Не освободителка, а потисница на народить (Как Русия «освобождава» Украина)*. Софія: Съюз за освобождаване на Украйна, 1914.

**Katerina Malšina, Andrej Benedejčič,
Oleksandr Slisarenko, Vladyslav Volobuiev**

WHAT DID SLOVENIANS KNOW ABOUT UKRAINE IN 1905? THE *UKRAINIAN QUESTION* AND ITS AUTHOR – BAJDA, THE SLOVENIAN “COSSACK”

SUMMARY

At the beginning of the 19th century, Ukraine occupied one of the central positions in the Western states' politics regarding the East and became the subject of geopolitical interests. At the time it was, much like Poland, divided between Russia and Austria. Russia was an exceedingly strong and crucial political factor in Europe, and Austria would adapt its politics to the Russian expansion. After the “Spring of Nations” in 1848, the historically, culturally, and politically diverse Slavic world, which the Austrian Empire had united under its auspices, started to focus on itself actively. At the time, all the Slovenian political camps started perceiving the factor of the purely numerical superiority of the South Slavs in Austro-Hungary as the most positive way of solving the Slovenian question.

At the turn of the 19th to the 20th century, Slovenians perceived Ukrainians in various ways. The liberals hoped that Russia could be the next Austrian ally against Germany, while the clericalists counted on the “Slavic Catholic reciprocity” associated with the West Ukrainian Uniatism and the possibility of spreading ecumenism in the Orthodox part of Ukraine, governed by Russia. The favourable inclination towards the Ukrainian national movement in Austro-Hungary may also be explained with its proximity to the national liberation programme of the Christian socialist wing of the All-Slovenian People's Party.

In 1905, the Catholic monthly magazine *Dom in svet* published an extensive outline of Ukrainian history written by “Bajda Cossack” – the pseudonym of Jože Abram, a Slovenian priest, writer, poet, dramatist, and translator of Shevchenko's *Kobzar*. Abram actively cooperated with the Slovenian translators, correspondents, and writers who focused on the Ukrainian topics – such as Franc Grivec, Franc Štingl, Leopold Leonard, and Peter Miklaveč. In his essay *The Ukrainian Question*, Abram underlined all the political and cultural interactions between these two Slavic nations that did not even geographically border on each other.

Jože Abram's interest in the Ukrainian issues was prompted by Janez Evangelist Krek, a known Slovenian politician and cultural worker. In Gorizia, Abram and his loyal friends Anton Breclj and Ciril Vuga established a “Cossacks brotherhood” called *Zaporoška Seč* (Zaporozhian Sich), assumed Cossack names, and chose the motto “*Everything for faith and homeland*”. Later, they were joined by Krek and Dr Fran Pavletič.

The selection of sources for Abram's overview does not seem to be random. He outlines what Slovenians knew about Ukraine at the time, what they read, where these

books originated from, and who were their authors. The Ukrainian scientific and educational activities contributed to the relocation of the centre of the Ukrainian national liberation and cultural-educational movement to Galicia in the 1880s. Except for the priest Yulian Pelesh, the Eparchial Bishop in Przemyśl and Stanislawiów, the Ukrainian authors who were read in Slovenia were from Lviv and participated in Shevchenko's scientific society. The works about the Ukrainian history that Abram studied to write his essay had been published in the late 19th century in Vienna and mostly in Lviv, which had become the centre of the Ukrainian book publishing due to the increasingly strict censorship of Ukrainian publications in the Russian Empire. They included the fundamental works in which the leading Ukrainian scientists Barvinsky, Pachovsky, and Tsehelsky undermined the Russophile historiographical concept and proved the distinct differences in the historical development as well as the national-political and cultural paths of the Ukrainian and Russian nations. At this time, the need to ensure the Ukrainian educational system based on scientific literature was topical. All these authors would write textbooks in their native language as well as translate foreign textbooks into Ukrainian, thus contributing to the education and schooling of patriotic Ukrainian youth.

All of the authors that Abram referred to became important representatives of the fields of science, culture, and education as well as renowned personalities of the Austrian politics and the Ukrainian republican movement.

Dr Yulian Pelesh (1843–1896), the Greek Catholic priest and theologian, was also the Chancellor of the theological seminary in Vienna and the catechist of Crown Prince Archduke Rudolf of Habsburg, whom he taught Ukrainian. Oleksander Barvinsky (1847–1926) came from a high noble family. He was a deputy of Galicia and member of the House of Lords in the Austrian National Assembly, an advisor to the Austrian government and the Imperial Royal Court for Galician matters. Between 1918 and 1919, he got involved in the formation and work of the first Ukrainian Parliament, the Ukrainian National Council (ZUNR), as a deputy and Minister of Education and Religious Affairs. Mykhailo Pachovsky (1861–1933) was a renowned teacher, writer, ethnographer, and founder of reading clubs and grammar schools. In 1918 and 1919, he was a member of the Ukrainian National Council, ZUNR. In Austro-Hungary, Lonhyn Tsehelsky (1875–1950) was a diplomat, lawyer, journalist, and publisher, as well as a member of the Ukrainian National Democratic Party leadership. In 1918 and 1919, he was the Deputy Minister of Foreign Affairs of the Ukrainian People's Republic (UPR), and he represented Ukraine at the Paris Peace Conference. Later, during his exile in the United States of America, he oversaw the publishing activities for the Ukrainian diaspora there.

These people were dedicated to Ukrainian independence. Their lives confirmed the impression that the history of the Ukrainian nation had made on Abram, who stated that the Ukrainian nation felt capable of governing itself in accordance with its own will and wishes and thus refused to submit to foreigners. United in a state together with other nations, it at least wanted to remain equal.

The remark from Abram's correspondence with Evgen Lampe, the editor of the *Dom and svet* magazine at the time – that many readers “were definitely very interested” in Abram's writings – attests to the influence of the Ukrainophile writing on the Slovenian public.

It turned out that the works by prominent Ukrainian authors would also reach the Slovenian readership indirectly, either through Austrian (Viennese) libraries or through the overviews published by the Slovenian writers in the scientific and literary press. One of the quoted books, written by Pachovsky, ended up in Slovenia as well – in the private library of Abram's associate Grivec. Later, it has been preserved in the Seminary Library in Ljubljana. Thus we can assume that Slovenian private collections may also include other books. In light of the tumultuous history of Europe in the previous century, these modest remainders can nevertheless be seen as an indicator of how widespread the nationally focused historical and literary works were among the Habsburg Slavs.